

PRENS SABAHADDİN BEY'İN, OSMANLI DEVLETİ'NİN ALMANYA'NIN YANINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİRİŞİNİ ENGELLEME ÇABALARI

NEVZAT ARTUÇ*

Giriş

İnkılâpçı ve İhtilâlcî Bir Osmanlı Aydını Prens Sabahaddin Bey

Prens Sabahaddin Bey, 1879 yılında İstanbul'da doğmuştur. Annesi Sultan Abdülmecid'in kızı Seniha Sultan, babası ise Gürcü Halil Rıfat Paşa'nın oğlu Damad Mahmud Celaleddin Paşa'dır¹. Anne ve babasının çabalarıyla biyoloji, fizik, astronomi ve kimya gibi farklı bilim dallarında eğitim almış Fransızca, Arapça ve Farsça öğrenmiştir.²

Damad Mahmud Celaleddin Paşa, Berlin Bağdat Demiryolu imtiyazı meselesinde Almanya'ya karşı İngiltere lehinde faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak II. Abdülhamid'in Almanya tarafında yer alması üzerine oldukça öfkelenerek Jön Türk olmaya karar vermiş ve oğulları Sabahaddin ve Lütfullah'ı yanına alarak 1899'da Paris'e kaçırmıştır.³

Babasının da etkisiyle gençliğinden itibaren Almanya karşıtı bir siyaseti be-

* Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Adıyaman/TÜRKİYE
nartuc27@gmail.com

¹ Seniha Sultan, 1851 yılında Sultan Abdülmecid'in dördüncü ikbali Nalan Hanım'dan doğmuştur. Kendisinden iki yaş küçük olan Mahmud Celaleddin Paşa ile 1876 yılında evlenmiştir. Bu evlilikten Sabahaddin ve Lütfullah adından iki oğulları olmuştur. Seniha Sultan güzel giyinmeye meraklıydı. Rahat tavırları ve kahkahalarıyla nedeniyle Saray'da eleştiri konusu olmuştur. Mahmud Celaleddin Paşa 1903'te, Seniha Sultan ise 1912'de vefat etmiştir. M. Çağatay Uluçay, *Padışahlarn Kadınları ve Kızları*, TTK Yay., Ankara 2001, s. 158-159.

² Küçüklüğünden beri merhametli ve vefakâr olarak tanımlanan Prens Sabahaddin Bey, vejetaryen olup daha çok bitkisel gıdalarla beslenmeyi tercih etmiştir. Nezahet Nurettin Ege, *Prens Sabahaddin. (Hayatı ve İlmî Müdafaa)*, Fakülte Mecmuası, İstanbul 1977, s. 3-10.

³ Sina Akşin, *Jön Türkler İttihat ve Terakki*, İmge Yay., Ankara 1998, s. 55; Eric Jan Zürcher, "Sabah al-din (Prens Sabahaddin)" mad., *The Encyclopedia of İslam*, Vol: VIII, Leiden, s. 669.

nimseyen Prens Sabahaddin Bey, 1906 yılında *Terakki Gazetesi*'nde "Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu Hakkındaki Planları" başlıklı bir makale kaleme almıştır. Prens Sabahaddin'e göre Almanya, Berlin-Bağdat demiryolu hattı imtiyazı ile hattın etrafındaki çok geniş bir arazinin ormanlarını ve madenlerini işletme hakkına sahip olacak, Irak ve Suriye ticaretini ele geçirecek, nihayet Anadolu'dan Bağdat'a kadar uzanan bölgede geniş bir sömürge imparatorluğu tesis edecektir⁴.

Prens Sabahaddin Bey, Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlere karşı mücadele etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda bazı devlet adamlarına telgraflar yazmış ve dönemin belli başlı Fransız gazetelerinde makaleler neşretmiştir. Burada Frederic Le Play ve Emile Durkheim'ı yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Tercihini bireyciliği ve özel teşebbüsü esas alan Le Play'den yana kullanmıştır. Takip eden yıllarda Le Play ekolünden eserlerini okuyup hayran kaldığı Edmond Demolis ile tanışmıştır. Prens Sabahaddin Bey, her iki sosyoloğun özellikle merkezîyetçilik karşıtı düşüncelerinden çok etkilenmiş ve bu sayede *adem-i merkezîyetçilik* fikrine ulaşmıştır⁵. Ona göre ilerlemeye mani olan İslâm dini değil, içtimai teşekkülümüzdür⁶. Hükümet ile milleti birbirine muhalif iki farklı güç odağı olmaktan çıkartmış olan Prens Sabahaddin Bey, sanayileşmenin adem-i merkezîyetçiliği güçlendirdiği tezini savunmuştur⁷.

Osmanlı Devleti'ndeki geleneksel memurluk zihniyetine karşı çıkan Prens Sabahaddin Bey, merkezîyetçilik anlayışında servetin ve iktidarın kaynağının Pa-dîşah olduğunu, bütün memurların onun gözüne girebilmek için yarıştığını iddia etmiştir. Toplumların gelişmesinde merkezîyetçiliği en büyük engel olarak gören Prens Sabahaddin Bey⁸, sistemin önünün açılması için *adem-i merkezîyetçi* bir yapıyla merkeze ait pek çok yetkinin taşraya devredilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona

⁴ Prens Sabahaddin, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, (Yayına Haz. Mehmet Alkan), YKY, İstanbul 2007, s. 175-182; Ege, *a.g.e.*, s. 91-101.

⁵ Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 9-10. Prens Sabahaddin Bey'in etkilendiği aydınlardan biri olan Demolis'e göre kamucu aile ve toplum ile bireyci aile ve toplum olmak üzere iki tip aile ve toplum vardır. Kamucu (bütüncü) denilen aile ve toplum yapısında bireyler her şeyi devletten, aileden beklerler. Bu yüzden her türlü teşebbüsten yoksundurlar. Hâkim olan merkezîyetçi yapı nedeniyle toplum adeta hantallaştırmıştır. Bireyci denilen ikinci tür aile ve toplum yapısında ise bireyler kendilerine güvenirlir. Aileden ve devletten bir şeyler beklemek yerine şahsi teşebbüsü ön plana çıkarırlar. Bu tarz toplumlarda güç tek merkezde toplanmayacaktır. Geniş bilgi için bkz. Edmond Demolins, *19. Yüzyılda Karşılaşılmalı Eğitim Denemesi: Anglo-Saksonların Üstünlüğününün Sebepleri Nelerdir?*, (Çev. A.Fuad-A.Naci), Editör: Bahri Ata, Yayına Haz. Oğuzhan Karadeniz vd., Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015, s. 2-4; Akşin, *a.g.e.*, s. 63.

⁶ Ege, *a.g.e.*, s. 337-338.

⁷ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yay., İstanbul 1996, s. 298.

⁸ Mardin, *a.g.e.*, s. 292-293.

göre adem-i merkeziyet kavramı; iç işlerinde ve ticari faaliyetlerde serbest olmak, dış işlerinde ise merkezi yönetime bağlı olmaktır. Türk, Arap, Ermeni, Arnavut ve Rumlar adem-i merkeziyet ile bir arada tutulabilirlerdi. II. Meşrutiyet'in geleceği ancak ve ancak adem-i merkeziyetçilik fikri ile güvence altına alınabilirdi. Hürriyet verilmez, alınırdı. Savunulmayan hak ise sonuçsuz kalmaya mahkûmdur⁹.

Prens Sabahaddin Bey, hasta adam olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti'nin kurtuluşunu adem-i merkeziyetçilik fikrinin uygulanmasında görüyordu. Bu kararında İngiltere ve Amerika'ya örnek almaktaydı. Ahmet Rıza Bey Grubu ile yaşadığı fikir anlaşmazlığı sonrasında, 1906 yılında kurmuş olduğu cemiyete *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet* adını vererek bu fikre olan inancını yaşatmaya çalışmıştır¹⁰. Şerif Mardin'e göre Prens Sabahaddin Bey, Osmanlı toplum yapısı hakkında yerinde ve son derece isabetli sosyolojik gözlemlerde bulunmuş, ancak bu gözlem ve düşüncelerini siyasi platforma aktarırken aynı başarıyı gösterememiştir¹¹.

Prens Sabahaddin Bey, 1 Nisan 1900'de II. Abdülhamid'e sunmuş olduğu arzıda; Merkeziyetçi ve zalimane idare nedeniyle Bulgaristan, Bosna-Hersek, Tırhala, Teselya, Tunus, Kıbrıs, Girit, Mısır, Kars, Ardahan ve Şarki Rumeli'nin elden çıktığını, maliyenin iflas ettiğini, Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bir bütçesinin bile olmadığını, üç kişinin yapacağı işin otuz kişi tarafından yapılmaya çalışıldığını, gençlerin devlet memuru olmaktan başka bir şey düşünemez hale geldiğini ifade etmiştir. Ona göre II. Abdülhamid, 93 Harbi'ni bahane ederek Meşrutiyeti kaldırmış, Midhat Paşa'yı öldürtmüş ve hürriyet taraftarlarını baskı altına almıştır. Prens Sabahaddin Bey, arızanın sonunda daha fazla acı yaşanmaması için II. Abdülhamid'in hatalarından ders çıkartması gerektiğini ve yönetim anlayışında köklü bir değişikliğe gitmesinin zaruri olduğunu belirtmiştir¹².

Prens Sabahaddin Bey, Paris'te bulunduğu yıllar içerisinde Jön Türklerin II. Abdülhamid'in otoriter idare tarzına karşı vermiş olduğu mücadeleye büyük des-

⁹ Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 262-264

¹⁰ Akşin, *a.g.e.*, s. 64; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yay., İstanbul 2000, s. 169-220; Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1991, C. I/1, s. 272-296.

¹¹ Mardin, *a.g.e.*, s. 296

¹² Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 17-22; Bayur, *a.g.e.*, C. I/1, s. 283. Kuran'a göre Prens Sabahaddin Bey'in Annesi Seniha Sultan, kardeşi olmasına rağmen, II. Abdülhamid'i hiç sevmemiştir. Hatta V. Murad'ın yeniden tahta çıkartılması yolunda girişimlerde dahi bulunmuştur. Kuran, *a.g.e.*, s. 33-36. Dolayısıyla Prens Sabahaddin Bey'in II. Abdülhamid'e karşı olumsuz bir tavır sergilemesinde fikri uyumsuzluğun yanı sıra, annesi Seniha Sultan'ın etkisi göz ardı edilmemelidir.

tek vermiştir. Babası Damad Mahmud Celaleddin Paşa ile birlikte fikir bazında olduğu gibi ekonomik ve siyasal açıdan da Avrupa'daki Jön Türk hareketine büyük katkılar sağlamıştır. Prens Sabahaddin ve kardeşi Lütfullah Beylerin davetleri üzerine, 4-9 Şubat 1902 yılında Paris'te toplanan Birinci Jön Türk Kongresi'ne Türk, Arap, Arnavut, Ermeni, Yunan ve Bulgar temsilcilerden kırk ile kırk yedi arasında delege katılmıştır. Farklı dünya görüşlerine sahip bu insanların uzlaştığı tek konu II. Abdülhamid'in devrilmesiydi. Prens Sabahaddin Bey kongrenin açış konuşmasında; Osmanlı İmparatorluğu'nun, II. Abdülhamid'in merkeziyetçi ve otoriter idare tarzından dolayı kötü yönetildiğini, imparatorluk sınırları içerisindeki gayri-Müslim vatandaşların ayırım gözetilmeksizin eşit kabul edilmelerini ve bu hususun uluslararası anlaşmalarla garanti altına alınması gerektiğini ifade etmiştir¹³. Yaklaşık beş gün devam eden kongrede iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Birinci görüşe göre, kongre ve yayınlarla meşruti bir sistemin gerçekleştirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle askeri kuvvetlerden destek alınması zaruret halini almıştır. İkinci görüş ise yabancı müdahalesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Jön Türkler'in önde gelenlerinden Ahmet Rıza, Dr. Nazım ve Yusuf Akçura Beyler yabancı müdahalesi fikrine şiddetle karşı çıkmışlardır¹⁴. Anlaşmazlığın giderek büyümesi üzerine Jön Türk hareketi, Ahmet Rıza Bey ve Prens Sabahaddin Bey grubları olarak ikiye bölünmüştür¹⁵.

İnkılâpçı karakteri dışında ihtilâlcî yönüyle de dikkat çeken Prens Sabahaddin Bey, 1902 kongresinde iddia etmiş olduğu üzere, askeri kuvvet yardımıyla II. Abdülhamid idaresinin devrilmesi amacıyla bir darbe teşebbüsünde bulunmuştur. Söz konusu darbe planına göre; Recep Paşa darbenin askeri sorumluluğunu üstlenecek, Trablusgarp'tan topladığı asker ile Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a ulaşacak, Topkapı Sarayı'ndan Sancak-ı Şerif çıkartılarak II. Abdülhamid zorla tahttan indirilecekti. Prens Sabahaddin Bey, yanında Fazlı Bey olduğu halde, Malta'ya giderek Recep Paşa'nın yaveri Şevket Bey ile bir görüşme yapmıştır. Görüşme sonrasında Recep Paşa, darbe fikrine olumlu yaklaşmıştır. Ancak daha sonra bu kararından vazgeçmiş, böylece söz konusu darbe teşebbüsü başlamadan sona ermiştir¹⁶. Prens Sabahaddin Bey, hayata geçirilemeyen darbe teşebbüsünün

¹³ Ernest Edmonson Ramsaur, *Genç Türkler ve İhtilal ve Terakki*, (Çev. Hacasan Yüncü), Kayıhan Yay., İstanbul 2001, s. 87-88.

¹⁴ Akşin, *a.g.e.*, s. 58-60; Bayur, *a.g.e.*, C. I/1, s. 266; Ramsaur, *a.g.e.*, s. 86-87.

¹⁵ Bayur, *a.g.e.*, C. I/1, s. 296-301; Y. Aşatoviç Petrasyon, *Sovyetler Gözüyle Jön Türkler*, (Çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu), İstanbul 1974, s. 217-225; Ramsaur, *a.g.e.*, s. 87-88, 98.

¹⁶ Abdülnasır Yiner, *Müşir Recep Paşa'nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908)*, (İstanbul

ardından, Paris'te 1906 yılında *Terakki* isimli bir gazete kurmuştur. Gazetenin yönetimini bir süre sonra Fazlı Bey'e bırakmış, meşrutiyet ve Kanun-ı Esâsi yerine adem-i merkeziyet ve teşebbüs-i şahsi fikirlerine ağırlık vermiştir¹⁷.

Prens Sabahaddin Bey'in teşebbüs-i şahsi ve adem-i merkeziyetçilik fikirleri, ilk defa *Osmanlı Ahrar Fırkası*'nın kurulmasıyla siyasal platforma taşınmıştır. İttihat ve Terakki'ye karşı oluşturulan ilk muhalif fırkanın başkanlığı bizzat kendisine teklif edilmiştir. Her ne kadar söz konusu teklifi kabul etmemişse de yakın arkadaşlarını (Fazlı, Mahir Sait, Celaleddin Arif, Nurettin Ferruh) yeni oluşum içerisinde görevlendirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra merkeziyetçi anlayış, adem-i merkeziyetçilere karşı ezici bir üstünlük sağlamıştı. Bu durumu kabullenemeyen Prens Sabahaddin Bey, İttihat ve Terakki'ye karşı büyük bir siyasi mücadeleye girişmiştir. Bu mücadele ilk olarak, 31 Mart Olayı'nda kendini göstermiştir. Prens Sabahaddin Bey, Ahrar Fırkası ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ile birlikte 31 Mart Olayı'nın başlamasında önemli rol oynamıştır. Bu sebeple Hareket Ordusu'nun duruma el koymasının ardından oluşturulan sıkıyönetim mahkemelerince tutuklanmıştır. Ancak Annesi Seniha Sultan'ın, İstanbul İngiltere Büyükelçiliğinin ve İttihatçıların İstanbul Muhafızı Cemal Bey'in çabalarıyla serbest bırakılmıştır¹⁸.

Yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından mücadelesine siyasal platformda devam etme kararı alan Prens Sabahaddin Bey, bu tarihten itibaren İttihat ve

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006, s. 176-177; Akşin, *a.g.e.*, s. 61-63; Seydi Vakkas Toprak, "Fizan'da Sürgün Bir İttihatçı:Cami Bey", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 20, Adıyaman 2015, s. 688-689.

¹⁷ Akşin, *a.g.e.*, s. 65; Ramsaur, *a.g.e.*, s. 110. Buna karşılık Fransızca Meşveret ve Şura-yı Ümmet dergileriyle Paris'teki faaliyetlerini devam ettiren Ahmet Rıza Bey Grubu, 27 Eylül 1907 tarihinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşme kararı almıştır. Bu birleşme merkeziyetçi cepheyi bir adım daha ön plana çıkartmıştır. T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. III, İletişim Yay., İstanbul 2000, s. 39-40; C. I, s. 54; Ramsaur, *a.g.e.*, s. 19; Bayur, *a.g.e.*, C.I/1, s. 316-317. Birleşme olayından üç ay gibi kısa bir süre sonra 27, 28 ve 29 Aralık 1907'de Paris'te İkinci Jön Türk Kongresi toplanmıştır. Kongrede, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Ahmet Rıza ve Sezai Beyler, Prens Sabahaddin Bey Grubu'ndan Fazlı ve Dr. Nihat Reşat Bey'ler, Ermeni Taşnak Cemiyeti'ni ise Malumyan Efendi temsil etmiştir. Üç gün süren yoğun görüşmelerin ardından II. Abdülhamit'in devrilmesi ve meşrutiyet idaresinin yeniden tesis edilmesi için ihtilâl yoluna başvurulması kabul edilmiştir. Bayur, *a.g.e.*, C. II/IV, s. 128-142; Kuran, *a.g.e.*, s. 234-243; Akşin, *a.g.e.*, s. 93-94.

¹⁸ Prens Sabahaddin Bey bu olayın ardından yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Geniş bilgi için bkz. Nevzat Artuç, *Cemal Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, TTK Yay., Ankara 2008, s. 61-63. Alkan'a göre 1909-1912 yılları Prens Sabahaddin Bey için *gönüllü sürgün* dönemi olmuştur. Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 10.

Terakki'ye karşı oluşturulan bütün siyasal oluşumlara ya bizzat katılmış, ya da dışardan destekleme yoluna gitmiştir. 31 Mart Olayı sonrasında ülkedeki siyasi gerginlik hızla tırmanmaya başlamıştır. İktidar-muhalefet ilişkileri adeta bir kan davası haline dönüşmüştür. 1911 yılından itibaren İttihat ve Terakki'ye karşı olan bütün unsurlar, Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında buluşmuştu. Prens Sabahaddin Bey, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na destek vermiş, fırkanın meclis idare heyeti üyeliğine kendisine yakınlığıyla bilinen Lütfi Fikri Bey'i yerleştirmiştir¹⁹. Aynı yıl yapılan ara seçimler, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın etkisiyle, İttihatçılar aleyhine neticelenmiş, yaşanan siyasi gerginlik nedeniyle Meclis-i Mebusan, 18 Ocak 1912'de feshedilmiştir. İttihatçılar, 1912'de yapılan ikinci genel seçimleri (Sopalı seçimler) kazanmışlardır. Ancak, kendilerini Halaskâr Zâbitan olarak adlandıran muhalif subaylar, Arnavutluk isyanını bahane ederek Hükümete kesin uyarı vermişlerdir²⁰. Halaskâr Zâbitan Olayı diye bilinen darbe girişiminin etkisiyle, İttihatçıların desteklediği İbrahim Hakkı Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu defa üçüncü Sait Paşa Hükümeti'ni desteklemiştir. Ancak Halaskâr Zâbitan Grubu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni iktidardan uzaklaştırmak amacıyla Sait Paşa Hükümeti'ni de darbe tehdidiyle düşürmüştür. Yeni Hükümet, 22 Temmuz 1912'de İttihatçılara karşı olumsuz tavırlarıyla bilinen Gazi Ahmet Muhtar Paşa tarafından kurulmuştur. Prens Sabahaddin Bey, İttihatçı aleyhtar bir Hükümetin kurulmasını fırsat bilerek ülkeye dönmüştür²¹.

1. Savaşa Engel Olma Çabaları

a. Balkan Savaşı Öncesi İttihatçılara Uyarı Telgrafları

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç siyasi çekişmeler, Balkanlarda farklı siyasi senaryoları gündeme getirmişti. Gelişmelerden istifadeyle, 1912 Mart ayında Sırbistan-Bulgaristan ve Mayıs ayında Bulgaristan-Yunanistan arasında ittifak anlaşmaları yapılmıştı. Bir süre sonra Karadağ da bu ittifaka dâhil olmuştu. Said Paşa Hükümeti, Halaskâr Zâbitan Grubu'nun tehdidi nedeniyle Balkanlar'daki tehlikeli gelişmeleri ciddiye alıp değerlendirecek durumda değildi. 21 Temmuz 1912'de kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti,

¹⁹ Tunaya, *a.g.e.*, C. I, s. 175-176, 299, 313, 316. Ayrıca bkz. Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yay., İstanbul 1995, s. 118.

²⁰ Halaskâr Zâbitan Grubu, İttihat ve Terakki'ye karşı gizli bir ihtilâl komitesi olarak kurulmuş, ancak bir dernek boyutuna bile ulaşmadan 1913 yılı içerisinde kaybolup gitmiştir. Tunaya, *a.g.e.*, C. I, s. 367-373. Feroz Ahmad'a göre Prens Sabahaddin Bey'in Halaskâr Zâbitan Grubu ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. Ahmad, *a.g.e.*, s. 138.

²¹ Artuç, *a.g.e.*, s. 97-98. Ancak yurda dönüş tarihi ile ilgili kesin bilgilere sahip değiliz.

Balkanlarda yaşanan ittifak çabalarını göz ardı etmekteydi. Ancak o tarihlerde yurda dönmüş olan Prens Sabahaddin Bey, gelişimlerden son derece kaygı duyuyordu. Nezahet Nurettin Ege'ye göre o, bu kaygılarını İttihat ve Terakki ricaline yazmış olduğu telgraflarla açıkça ortaya koymuştur²². İttihatçılardan beklediği ilgiyi göremeyen Prens Sabahaddin Bey, son çare olarak Padişah V. Mehmed Reşad ile görüşerek, Balkanlarda çıkacak muhtemel bir savaşın Osmanlı imparatorluğu için büyük felakete neden olacağı uyarısında bulunmuş, yüzbinlerce Türk-Müslüman'ın kanlarının heder olma ihtimalinin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Ona göre böyle korkunç bir savaşa yalnızca Osmanlı Padişahi mani olabilirdi. Padişah V. Mehmed Reşad, Prens Sabahaddin Bey'in sözlerini dinledikten sonra: "*Müsterih olunuz oğlum, Devlet- i Osmaniye böyle bir harbe mani olmak için her türlü tedbiri alacaktır!*" sözleriyle teselli etmeye çalışmıştır²³. Ancak V. Mehmed Reşad, Prens Sabahaddin Bey'e vermiş olduğu sözü yerine getirememiştir. Zira Ekim başlarında Karadağ, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan peş peşe Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmişlerdir. Hazırlıksız yakalanan Bâb-ı Âli, ağır bir yenilgiye uğramış ve Çatalca'ya kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Prens Sabahaddin Bey, Padişah V. Mehmed Reşad'a takdim etmiş olduğu, 10 Kasım 1912 tarihli arıza ile yaşanan felaketin sebeplerini şu şekilde izah etmeye çalışmıştır: "*Balkanlarda uğranılan bu büyük hezimetin sorumlusu yabancı güçler değildir. Tam tersine en büyük mesuliyet, merkezîyetçi anlayışa sıkı sıkıya bağlı olan Hükümettedir. Osmanlı İmparatorluğu koyu bir merkezîyetçilik anlayışı ile adeta durağanlaşmış ve gelişmelere ayak uyduramaz hale gelmiştir*"²⁴.

Birinci Balkan Savaşı, Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti'nin sonunu hazırlamış, bu durum üzerine yeni kabine, 30 Ekim 1912'de Kamil Paşa tarafından kurulmuştur. Ancak, Balkanlar'daki durumun gittikçe kötüye gitmesi ve üstelik Edirne'nin de düşmesi İttihatçıları yeniden harekete geçirmiştir. 23 Ocak 1913'te gerçekleştirilen Bâb-ı Âli Baskını ile Kamil Paşa Hükümeti düşürülmüş, yerine İttihatçıların egemen olduğu Mahmut Şevket Paşa Hükümeti kurulmuştur²⁵.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Bâb-ı Âli Baskını sonucu iktidarı ele geçirmesi Prens Sabahaddin Bey, Damat Salih Paşa ve Kürt Şerif Paşa gibi İttihat ve Terak-

²² Ege'nin bahsetmiş olduğu telgraflara hiçbir kaynaktan ulaşamadık.

²³ Ege, *a.g.e.*, s. 277-278; Prens Sabahaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir ve İzah'lar*, (Çeviren: Fahri Unan), Ayraç Yay., Ankara 1999, s. 209-211.

²⁴ Ege, *a.g.e.*, s. 279-281.

²⁵ Nevzat Artuç, "*Bir Darbenin Gerçek Öyküsü: 1913 Bâb-ı Âli Baskını*", *SDÜFEFD*, Sa. 10, Yıl: 2004, s. 61-78.

ki yönetiminden memnun olmayan isimlerin etrafında toplanmış olan muhalifleri yeni arayışlara itmiştir. Hatta Prens Sabahaddin Bey taraftarlarından Dr. Nihat Reşad ve Satvet Lütfi (Tozan) Beyler daha da ileri giderek, karşı darbe fikrini ortaya atmışlardır. Onlar da tıpkı İttihatçılar gibi Bâb-ı Âli'yi basıp, mevcut Hükümeti devirmek ve yerine Kamil Paşa ile Prens Sabahaddin Bey'in dâhil olduğu yeni bir Hükümet kurmak istemişlerdi²⁶. Gelişmeleri yakından takip eden İttihat ve Terakki yönetimi iyi niyetini muhafaza etmiş, 28 Ocak 1913'de yayınlamış olduğu beyannameyle kamuoyuna birlik ve beraberlik mesajları vermiştir²⁷. Ancak muhalif grup, İttihatçıların birlik mesajlarına aldırmayarak düşündükleri darbe fikrinden bir an olsun vazgeçmemişlerdir. Prens Sabahaddin Bey ve arkadaşları tarafından aceleyle hazırlanan karşı darbe planı, Bâbı Âli Baskını'nın rövanşını almaya yönelikti. İstanbul Polis Müdürlüğü tarafından *Taklib-i Hükümet* olarak adlandırılan bu girişim, çok kısa bir süre içerisinde detaylarıyla ortaya çıkarılmıştır. İstanbul Muhafızlığı, 2 Mart 1913'de yayınlamış olduğu resmi beyannameyle söz konusu darbe planının ayrıntılarını kamuoyuna duyurmuştur²⁸. Darbe fikrinin mimarlarından Satvet Lütfi ve Ahmet Bedevi Kuran'ın yakalanması ve Dr. Nihad Reşad Bey'in Avrupa'ya kaçmış olması nedeniyle *Taklib-i Hükümet* teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İstanbul Polis Müdürlüğü'ne göre *Taklib-i Hükümet* teşebbüsünün esas tertipçisi olan Prens Sabahaddin Bey, bu iş için yaklaşık 1700 Lira sarf etmiştir²⁹.

Prens Sabahaddin Bey önderliğindeki muhalifler, amaçlarından vazgeçmemişler ve yanlarına Damad Salih Paşa, Şerif Paşa ve Kemal Mithat Bey gibi İttihatçı aleyhtarlarını da alarak daha kapsamlı bir plan hazırlamışlardır³⁰. Yeni darbe planına göre Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Polis Müdürü Azmi Bey, İstanbul Muhafızı Cemal Bey, Talat Bey, Nesim Ruso ve Emmanuel Karasu Efendiler öldürüleceklerdi. Suikastın hemen ardından mevcut Hükümet devrilerek Prens Sabahaddin Bey Sadaret makamına getirilecekti³¹. Söz konusu darbe planı çerçevesinde, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, 11 Haziran 1913'te Beyazıt'ta öldürüldü. Ancak İttihatçılar, suikast sonrası çabuk toparlanarak muhtemel bir Hükümet değişikliğine fırsat vermediler. İstanbul Muhafızı Cemal ve Polis Müdürü Azmi Beylerin gayretleriyle kısa sürede ele geçirilen ve sayıları otuz sekize ulaşan, ancak yalnızca

²⁶ BOA, *DH.KMS*, 63/63, lef. 2.

²⁷ H. Cahit Yalçın, *Siyasal Anılar*, (Yayın Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2000, s. 250-251.

²⁸ BOA, *HR.SYS*, 1856/3, lef. 118, 119, 120, 17 Şubat 1328 (2 Mart 1913).

²⁹ BOA, *DH.KMS*, 63/63, lef. 2.

³⁰ Tunaya, *a.g.e.*, C. III, s. 518.

³¹ BOA, *DH.KMS*, 63/63, lef. 3, 4, 5, 11, 12.

yirmi dördünün mahkeme huzuruna çıkarılabildiği zanlıların yargılanmalarına, 19 Haziran 1913'de başlanmıştır³². İstanbul Muhafızı Cemal Bey suikastla ilgili olarak esas şüphelinin Prens Sabahaddin Bey olduğunu ifade etmiştir³³. Yargılamalar sırasında, gizlice yurtdışına kaçtığı tespit edilen Prens Sabahaddin Bey³⁴, giyaben idam cezasına mahkûm edilmiş, ülkedeki mallarına devlet tarafından el konulmuştur.³⁵ Prens Sabahaddin Bey, mahkûmiyet kararını öğrendikten sonra, Temmuz ayı içerisinde *Le Temps*'e verdiği demeçte cinayetle uzaktan yakından ilgisi olmadığını, aksine kendi taraftarlarına siyasi cinayetlere asla bulaşmamaları yönünde tavsiyelerde bulunduğunu iddia etmiştir³⁶.

b. Birinci Dünya Savaşı'nın Çıkacağını Önceden Tahmin Etmesi

Prens Sabahaddin Bey, 2 Ocak 1907'de büyük devletlere hitaben gönderilen ve *Times Dergisi*'nde yayınlanan muhtırasında; Şark Meselesi'nin tarihi dayanaklarını açıklamış, Tanzimat ile başlayan Batılılaşma çabalarını övmüştür. Ona göre, Türkiye, Dünya barışının sağlanması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Buna karşın barışın önündeki en büyük engel ise İtilaf Devletleri'nin sürekli rekabet halinde olmaları ve bir türlü kendi aralarında uzlaşma sağlayamamalarıdır. Prens Sabahaddin Bey, "... *Hal ise maziyi unutturacak bir istikamet takip edemiyor. Aksine gün geçtikçe Şark Meselesi'nin muzlim ufuklarını bir umumi muharebeyi alevlendirecek yeni unsurlar kaphyor...*" sözleriyle Birinci Dünya Savaşı'nın çıkacağını yaklaşık olarak yedi sene öncesinden haber vermiştir³⁷.

Prens Sabahaddin Bey, Osmanlı Devleti içerisindeki Hıristiyan unsurların milliyetçilik hareketlerine kapılmasını yanlış bulmuş ve eleştirmiştir. Ona göre, Tanzimat Fermanı ile birlikte Hıristiyan unsurlara geniş haklar verilmiştir. Prens Sabahaddin Bey ayrıca, *panislâmizm* ve *ittihad-ı İslâm* kavramlarından da bahset-

³² Georges Remond, "Pendaions A Constantinople", *L'illustration*, 3670, 28 Juin 1913 (28 Haziran 1913), s. 611.

³³ "İstanbul Muhafızı Cemal Bey ile Muhim Bir Mülakat", *Tanin*, 1640, 10 Haziran 329 (23 Haziran 1913), s.1.

³⁴ Prens Sabahaddin Bey, 1913 ile 1920 yılları arasında bir kez daha yurt dışında yaşamak zorunda kalmıştır. Kendisi bu durumu *zorunlu sürgün* hayatı olarak ifade etmiştir. Prens Sabahaddin, *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, s. 10.

³⁵ Remond, *a.g.m.*, s. 611. Konuya ilişkin geniş bilgi için bkz. Nevzat Artuç, "Bir Siyasal Cinayet Örneği: Mahmut Şevket Paşa Suikastı", *SDÜFEFD*, Sa. 12, Yıl: 2005, s. 73-102.

³⁶ Söz konusu beyannamenin Fransızca ve Türkçe metinleri için bkz. Ege, *a.g.e.*, s. 289-295; Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 422-424.

³⁷ Ege, *a.g.e.*, s. 106.

miş, Avrupa'nın doğudaki haksız uygulamalarının *pansilâmizme* neden olduğunu, Hilafet makamının İslâm Dünyası için önemli bir birlik sembolü olduğunu vurgulamıştır³⁸.

c. Almanya İle Yapılacak Olan İttifaka Engel Olma Çabaları

İttihatçılar, 1914 başlarında Avrupa'da iyice belirginleşen muhtemel savaş senaryoları karşısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü nasıl koruyabilecekleri telaşına düşmüşlerdir. Onlara göre Osmanlı Devleti'nin can düşmanı olan Rusya, İstanbul'u ele geçirmek fikrinden asla vazgeçmeyecektir. Çıkacak savaşta Rusya'nın olası bir saldırı hamlesi, İttihatçılar için adeta bir kâbusa dönüşmüştür. Dolayısıyla izlenecek en doğru siyaset Rusya karşısında Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmamak olacaktır. Bu doğrultuda Üçlü İtilaf Devletleri nezdinde bir takım ittifak teşebbüslerinde bulunulmuştur. Önce Fransa, ardından İngiltere ve Rusya'ya ittifak teklifleri yapılmıştır. Nitekim İttihatçı Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Üçlü İtilaf'ın yanında yer almış, Üçlü İttifak üyesi Avusturya Macaristan aleyhinde gazetelerde açıkça beyanatlarda bile bulunmuştu. İttihatçıların bütün çabalarına rağmen Üçlü İtilaf Devletleri, söz konusu ittifak tekliflerini kabul etmemişlerdir. Bu durum İttihatçıların endişesinin daha fazla artmasına neden olmuştur. Her ne pahasına olursa olsun Rus tehdidi karşısında yalnız kalmak istemeyen İttihatçılar, bu defa Üçlü İttifak'a yaklaşmaya çalıştılar. Harbiye Nazırı Enver Paşa Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Wagenheim'a, Sadrazam Said Halim Paşa da Avusturya-Macaristan'ın İstanbul Büyükelçisi Pallavicini'ye ayrı ayrı ittifak teklifinde bulunmuşlardır. Almanya, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir ittifakın kendilerine yük olacağı endişesiyle ilk başlarda soğuk bakmıştır. Ancak Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin askeri gücünden istifade edileceği inancını taşıyan İmparator II. Wilhelm, Hükümeti'ni uyarak ittifak teklifinin değerlendirilmesini istemiştir. Bu arada Sadrazam Said Halim Paşa, Almanya ile yapılacak muhtemel bir ittifak hakkında Padişah V. Mehmed Reşad'a bilgi vermiştir. Padişah'ın konuya olumlu yaklaşması ve 25 Temmuz 1914'te gerekli ruhsatnameyi imzalaması üzerine müzakereler başlamıştır³⁹.

Osmanlı Devleti'nin Almanya ile yakınlaşmaya başlaması üzerine Prens Sabahaddin Bey, İttihatçı Said Halim Paşa Hükümeti'ne telgraflar çekerek Almanya'ya gösterilen bu dostluk tezahüratının askeri bir ittifak şeklini almasından çok endişe ettiğini şu cümlelerle ifade etmeye çalışmıştır: “*Büyük siyasi hatalarımız yüzünden Trablusgarp harbi bize Afrika-yı Osmani bahasına, Balkan harbi Avrupa-yı Osmani bahasına mal*

³⁸ Ege, *a.g.e.*, s. 103-114.

³⁹ Artuç, *a.g.e.*, s. 188-189.

*olmuştur. Eğer Almanya İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu lehine harbe iştirak ederseniz, harp muhakkak bu devletlerin mağlubiyetiyle neticeleneceği için bize Asya-yı Osmani bahasına mal olacak ve Dünya haritasından Osmanlı İmparatorluğu'nu silecektir*⁴⁰”.

Bu arada Paris'te *La Revue* mecmuasında *Alman Aleyhtarı Türkler ve Padişah'ın hamiyetçâdesi* başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Söz konusu makalede Prens Sabahaddin Bey'in ilk olarak Padişah V. Mehmed Reşad'a, daha sonra ise Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e yazmış olduğu telgrafname suretlerinden bahsedilmiştir. Prens Sabahaddin Bey konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “*Osmanlı İmparatorluğu'nu tehlikeye düşürmekten tevki eylemeleri için İttihat ve Terakki Hükümeti nezdinde vuku bulan teşebbüsâtımız malumunuzdur. Birinci Dünya Savaşı'nın zuhurundan çok zaman evvel Üçlü İtilaf'a karşı ilan-ı harbin bizim için pek tehlikeli olduğunu İttihat ve Terakki'nin nazar-ı dikkatine vaz eylemiştik. Ağustos başlangıcında Hükümet'in memalik-i Osmaniye ahalisinin arzuları hilafına Almanya ile birlikte harbe iştirak edeceği şayiisi zuhur eder etmez Dersaadet'e ve beni idama mahkûm edenlere böyle tehlikeli bir işe girmek gibi bir hatada bulunmamaları hakkında aşağıdaki telgrafnameleri keşide eyledim*⁴¹”.

Prens Sabahaddin Bey, İttihatçı Said Halim Paşa Hükümeti'ni Almanya ile yakınlaşmaması hususunda uyarmak için Talat Bey'e iki, V. Mehmed Reşad'a bir adet olmak üzere toplam üç adet telgraf yazmıştır. Telgrafların varlığı Nezahet Nurettin Ege, Mehmet Alkan ve Ahmet Bedevi Kuran tarafından doğrulanmaktadır. Ege ve Alkan yalnızca V. Mehmed Reşad'a yazılan üçüncü telgrafi sadeleştirerek yayınlamıştır. Her üç telgrafın varlığını doğrulayan Ahmet Bedevi Kuran ise telgrafları yayınlamamıştır⁴².

Prens Sabahaddin Bey Paris'te bulunduğu yıllarda İttihatçıların Almanya ile yakınlaşmasını ve çıkması kaçınılmaz olan Birinci Dünya Savaşı'na girmelerini büyük bir felaket olarak algılıyordu. Ona göre alınacak bir savaşa girme kararı Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığını tehlikeye sokacaktır. Böyle bir maceraya atılmak ülkeyi uçuruma sürükleyecektir. Prens Sabahaddin Bey, İttihatçı Said Halim Paşa Hükümeti ile her ne kadar anlaşamıyor olsa da meseleyi Osmanlı Devleti'nin geleceğini kurtarmak olarak ele almıştır. Bir Osmanlı vatandaşı sıfatıyla hem Padişah'tan, hem de Talat Bey'den ülkenin muhtemel bir Dünya Savaşı'na

⁴⁰ Ege, *a.g.e.*, s. 299. Telgrafın ne zaman ve kime yazılmış olduğu hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Söz konusu telgraf muhtemelen ittifak görüşmelerinden kısa bir süre öncesi yazılmış olmalıdır.

⁴¹ BOA, *HR.SYS*, 2409/25, lef. 15.

⁴² Kuran, *a.g.e.*, s. 423.

sürüklenmemesini rica edeceğini ifade etmiştir⁴³. Onun bu tercihinde, Talat Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fırka lideri ve Hükümet içerisinde söz sahibi bir devlet adamı olması etkili olmuştur.

Talat Bey'e yazılan birinci telgraf, Almanya ile İttifak Antlaşması yapılmadan bir gün önce, 1 Ağustos 1914 tarihinde yazılmıştır. Buradan Prens Sabahaddin Bey'in yurt dışında olmasına rağmen, iç siyasi gelişmeleri muntazaman takip ettiği anlaşılmaktadır. Prens Sabahaddin Bey, Paris'ten yazmış olduğu telgrafına, birkaç gün önce patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nın insanlığı felakete sürükleyecek bir kâbus olduğunu söyleyerek başlamıştır. Daha sonra ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu savaşta tarafsız kalmasının mümkün olmadığını, tarafsız kalma bile toprak bütünlüğünü koruyamayacağını ifade etmiştir. Prens Sabahaddin Bey, Almanya ile ittifak yapılacağı söylentilerinden dolayı çok endişeli olduğunu, Almanya'nın gerçek niyetinin imparatorluğu parçalamak olduğunu ve olası bir zafer kazanması durumunda Anadolu'yu işgal bile edeceğini belirtmiştir. Prens Sabahaddin Bey, telgrafının sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunun ancak ve ancak Sırbistan, Yunanistan ve Romanya ile birlikte Üçlü İtilaf Devletleri yanında yer almasıyla mümkün olacağını söylemiştir. Ancak Prens Sabahaddin Bey'in söz konusu üç telgrafında, İttihatçıların Üçlü İtilaf Devletleri nezdinde yapmış olduğu ittifak girişimlerinden bahsedilmemektedir. Bu durumda Prens Sabahaddin Bey'in, onların sözkonusu girişimlerinden haberdar olmadığı ya da yapılan girişimleri yeterli bulmadığı gibi bir sonuca ulaşılabilir. Prens Sabahaddin Bey'in daha önce yayınlanmamış olan telgraflarının İngilizce ve Osmanlıca nüshaları Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Talat Bey'e hitaben yazılmış olan, 1 Ağustos 1914 tarihli birinci telgrafın İngilizce nüshasının tarafımızca gerçekleştirilmiş olan Türkçe tercümesi⁴⁴ şu şekildedir:

“Talat Bey Hazretlerine, Dâhiliye Nazırı, İstanbul

Bütün İnsanlığı tehlikeye atan korkunç kâbus beni, zat-ı âlilerinizi ve imparatorluk hükümetini ülkemizin hâlihazırdaki trajik şartlar içerisinde

⁴³ Kuran, *a.g.e.*, s. 423.

⁴⁴ Prens Sabahaddin Bey'in İngilizce telgraflarının kim ya da kimler tarafından kaleme alındığına dair bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak, Anglosakson kültürünü adeta bir ideal haline getirmiş olan Prens Sabahaddin Bey'in, İngiliz diline pek yabancı olmadığı aşikârdır. Bu sebeple telgrafların kendisi tarafından bizzat kaleme alınmış olma ihtimali yüksektir. Öte yandan İngilizce telgrafların tarafımızca gerçekleştirilmiş olan tercümesi, olası bir yanlış anlaşılmaya ve ifade bozukluğuna meydan vermemek amacıyla, kıymetli meslektaşım Metin Işık tarafından titiz bir çalışmayla gözden geçirilmiş ve düzenlenmiştir. Bu hususta kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

oynayabileceği pek faydalı ve asil role dikkatlerinizi celp etmek kutsi görevini ifaya zorlamaktadır.

Bu rol sadece Avrupa barışını değil, aynı zamanda Alman halkının gerçek menfaatlerini ve ulusal bağımsızlığımızın yakın geleceğini tehdit eden Alman ihtiraslarını dizginlemek yoluyla haklı davanın zaferi için samimice bir yardım sunabilir. Mevcut koşullarda kat'i ve dürüst bir tavır takınmak vazifemizdir. Zira tarafsızlık hiçbir surette Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını bile tehlikeye sokacak bir Avrupa savaşının korkunç neticelerinden onu koruyamaz.

Bir Alman zaferi pan-germenlerin coşkulu bir rüyası olan Küçük Asya'yı ele geçirmesini derhal gerçekleştirecektir. Hâlbuki öte taraftan öncelikli menfaati Türkiye'yi korumak olan yegâne güçler Üçlü İtilaf tarafından. Dolayısıyla eğer Türkiye, Belgrad, Atina ve Bükreş Hükümetleriyle uyum içinde dürüstçe ve ivedilikle Üçlü İtilaf'a taraf olursa kendi varlığını teminat altına alacak ve çoğunlukla gözden düşmüş olan ülkemiz tüm dünyaya bu [bakışa] rağmen yüksek politik doğruluğun isabetli algı ve duygusuna sahip olduğunu kanıtlayacaktır.

Zat-ı âlilerinizin içerisinde aktif bir rol oynadığı majestelerinin Hükümeti bugün mazimizin hatalarını unutturacak ve çok güvenilir vatanımızın gerçekten medenileşmiş dünyanın samimi sempatisini ve saygısını kazancak emsalsiz bir fırsata sahiptir.

Sabahaddin, Paris, 1 Ağustos 1914⁴⁵.

Talat Bey'e hitaben yazılmış olan, 1 Ağustos 1914 tarihli birinci telgrafın Osmanlıca nüshası şu şekildedir:

“Talat Bey'e 1 Ağustos 1914 tarihinde keşide edilen telgrafname:

Bilcümle beni beşeri havf ve haşiyete düşüren kâbus dolayısıyla zat-ı âlileriyle Hükümet-i Osmaniye'ye ahval-i saire de memleketimiz için pek faydalı olan meslek-i hareketin tavsiyesini bir vazife-i mukaddese addederim. İşbu meslek-i hareket takip olunduğu takdirde yalnız Avrupa sulh ve müsaameleti değil, bizzat Almanya ahalsinin menafi-i hakikiyesi ve bizim istiklâl-i milliyemizi tehlikeye ilka edecek olan Almanya Hükümeti'nin ihtirasatı men ve def edilecek ve hukuk-i meşruanın galebesi de ciddi surette temin edilmiş olacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun mevcudiyet-i tammesini tehlikeye ilka edecek olan şu Avrupa muharebesinde bitaraf kalmaklığımız, milletimiz için hiçbir menfaat temin edemeyeceği cihetle, vâzılı ve kat'i bir vaziyet kabul et-

⁴⁵ BOA, *HR.SYS*, 2409/25, lef. 14.

mekliğimiz lazımdır. Bir muzafferiyet neticesinde derhal Asya-yı suğrayı zapt etmek emelinde bulunan Almanya Hükümeti'ni, bu emelinden mahrum edecek ve Hükümet-i Osmaniye'nin devam ve bekasımı muhafaza edecek kuvvet itilaf-ı müsellese tarafındadır. Bu sebepten eğer Hükümet-i Osmaniye, Bulgaristan, Yunanistan ve Romanya Hükümetleriyle serian akd-i imza ile itilaf-ı müsellese iltihak ederse hem kendi mevcudiyetini muhafaza etmiş olacak ve hem de bütün dünya nazarında her zaman o kadar şayan-ı itibar olmayan Hilafete sahip ve yüksek derecede siyasete malik bulunacaktır. Zat-ı âlilerinin, içinde yüksek bir mevki ihraz eylediği Osmanlı kabinesi yedinde bugün eskiden yapılan hataları unutturacak ve su gibi mukaddes vatanımızı bütün âlem-i medeniyet nazarında âlâ edecek büyük bir fırsat vardır⁴⁶?

Prens Sabahaddin Bey, Talat Bey'e yazmış olduğu uyarı niteliğindeki telgrafına rağmen, Türk-Alman yakınlaşmasına engel olamamıştır. Zira, 26 Temmuz 1914'te başlayan ve yaklaşık bir hafta boyunca devam eden yoğun diplomatik görüşmeler, 2 Ağustos 1914'te Türk-Alman İttifak antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır⁴⁷. Prens Sabahaddin Bey, bu defa Paris'te yakın dostları aracılığıyla Fransa Hükümeti nezdinde bir takım teşebbüslerde bulunmuştur. Bu münasebetle Fransa Dışişleri Bakanı ile bir görüşme yapmıştır. Ancak Fransız bakan kendisine yapılacak bir şey kalmadığını, ellerinde İttihatçıların Almanya ile birlikte Birinci Dünya Savaşı'na katılacağına dair belgeler olduğunu ifade etmiştir⁴⁸.

Prens Sabahaddin Bey, birinci telgrafın yazılmasından ve İttifak anlaşmasının imzalanmasından yaklaşık iki hafta kadar sonra, yine Talat Bey'e hitaben ikinci telgrafını kaleme almıştır. Prens Sabahaddin Bey 15 Ağustos 1914 tarihli söz konusu telgrafında; olağanüstü gelişmeler dolayısıyla böyle bir teşebbüste bulunmağa mecbur kaldığını belirtmiş, Almanya ile yapılan ittifak antlaşmasının milli çıkarlara aykırı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu, acil olarak Yunanistan ve Romanya ile birlikte ortak bir Balkan ittifakı kurmalıdır. Kurulacak ittifak ile vakit kaybedilmeden Üçlü İtilaf'a dâhil olunmalıdır. Almanya'nın savaş sırasında ortaya atacağı zaferi biz kazanacağız şeklindeki propagandalarına itimat edilmemelidir. Savaşın galibi Üçlü İtilaf Devletleri olacaktır. Talat Bey, Hükümet üyeleri nezdinde girişimlerde bulunmalı ve yapılan hatadan bir an evvel dönülmelidir.

⁴⁶ BOA, *HR.SYS*, 2409/25, lef. 15.

⁴⁷ Artuç, *a.g.e.*, s. 188-189. İttifak antlaşmasının ikinci maddesi gereğince Rusya, Avusturya-Sırbistan savaşına müdahalede bulunursa, Osmanlı İmparatorluğu Almanya'nın yanında savaşa dahil olacaktır. 1 Ağustos'ta Rusya'ya ve 2 Ağustos'ta Üçlü İtilaf Devletleri'nin diğer üyelerine harp ilan eden Almanya, ittifak antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'ni adeta savaşa sürüklemiştir. Akşın, *a.g.e.*, s. 384

⁴⁸ Kuran, *a.g.e.*, s. 423.

Talat Bey'e hitaben yazılmış olan, 15 Ağustos 1914 tarihli ikinci telgrafın İngilizce nüshasının tarafımızca gerçekleştirilmiş olan Türkçe tercümesi şu şekildedir:

“Talat Bey Hazretlerine, Dâhiliye Nazırı, İstanbul

Fevkalâde ciddi olan durum, siz âli-cenaplarına ikinci kez başvurmayı vazifem kılmaktadır. Almanya lehine tarafsızlığımızı bozmamız bizi en kötü belalara maruz bırakmaktadır. Milli çıkarlarımız her zaman olduğundan daha ziyade bizi üçlü bağlaşma güçleriyle gayelerimizi ortaklaştırmayı, Yunanistan ve Romanya ile acil bir uzlaşmayı gerektirmektedir. Yunanistan ile olan ilişkimizi şimdiye kadar sıkıntıya sokan adalar sorunu, bizatihi imparatorluğumuzun varlığını tehlikeye sokan mühim meseleler karşısında önemini yitirmiştir.

Eğer Türkiye, açıkçası menfaatlerinin ve âli vazifesinin bilincindeyse, vakit kaybetmeksizin bu antantı kurmayı başarır. Tüm Balkan güçleri kendiliğinden Üçlü İtilaf'a dâhil olacaklardır. Ülkemiz bunu yapmakla sadece devam eden barışı kolaylaştırmaya değil, aynı zamanda kendi bağımsızlığını korumaya da katkı yapacaktır.

Ayrıca, Berlin'den yollanan uydurma zafer haberlerine karşı dikkatli olmanız hususunda acele ediyorum. Bütün olasılıklara göre üstünlük asil Fransa ve onun değerli mütteliklerinin tarafında olacaktır. Siz âli-cenaplarının ülkemizin yüksek menfaatleri için bu gerçeği çok geç olmadan Osmanlı Hükümeti nezdinde galebe çalacağımızı samimiyetle ümit ediyorum. Sabahaddin, Paris, 15 Ağustos 1914⁴⁹”.

Talat Bey'e hitaben yazılmış olan, 15 Ağustos 1914 tarihli ikinci telgrafın Osmanlıca nüshası şu şekildedir:

“Talat Bey'e 15 Ağustos 1914 tarihinde keşide edilen telgrafname:

İstisnai surette mühib ahval dolayısıyla zat-ı âlilerine ikinci telgrafname keşidesine mecbur oldum. Almanya menafiine olarak bitaraflığımızı ihlâl etmek, bizi daha fena bir felakete maruz kılacaktır. Menafi-i milliyemizin temini şimdi her zamandan ziyade itilaf-ı müsellel ittifakına ve Yunanistan ve Romanya ile uzlaşmağa mütevakkıftır. Eğer Türkiye, kendi menafi ve vazife-i âliyyesini bihakkın takdir ederek bilcümle Balkan Hükümetleriyle ittihad eder ve itilaf-ı müsellese iltihak eylerse, yalnız payidar bir sulh tesis etmiş olmakla kalmayıp, belki kendi istiklâlini de muhafaza etmiş olur. Almanya'da intişar eden havadislerin muhalif-i hakikat olduğu hakkında nazar-ı dikkatlerini celbe müsaraat ederim. Harbin neticesi Fransa ile kuvvetli müttelikleri lehine neticeleneceği kaviiyen muhtemeldir. Memleketimizin

⁴⁹ BOA, *HR.SYS*, 2409/25, lef. 14.

menafi-i ulviyesi icabatından bulunan şu hakikatin zat-ı alileri tarafından vakit geçirmeksizin Hükümet-i Osmaniye nezdinde terviç ve iltizamı cihtine çalışılacağını ümid ederim⁵⁰.

Prens Sabahaddin Bey'in, İttihatçı Hükümete yönelik yapmış olduğu Almanya ile yapılan ittifaktan çekilme uyarısı ne yazık ki kabul görmemiştir. İttihatçılar, Ağustos başlarında imzalanan ittifak antlaşmasına rağmen, savaşa girmeme konusunda direnmişler ve Almanya'yı oyalamayı başarmışlardır. Ancak savaşa girme konusunda giderek artan Alman baskısı, 27 Ekim 1914'te Osmanlı Donanmasının Karadeniz'e açılması ve iki gün sonra Rusya'ya ait Sivastopol, Odesa ve Kefe limanlarını bombalamasıyla sonuca ulaşmıştır. Karadeniz Olayı olarak anılan bu olay neticesinde Almanya Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na sürüklemeyi başarmıştır. Bu olay üzerine, 3 Kasım 1914'te Rusya ve 5 Kasım 1914'te İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir⁵¹.

Gelişmeleri Paris'ten kaygıyla izleyen Prens Sabahaddin Bey, son bir hamleyle, 6 Kasım 1914'te Padişah V. Mehmed Reşad'a bir telgraf yazmaya karar vermiştir. Telgraf ilk kez, Fransızca nüshasından çevrilerek, *Tarihi Vesika* başlığıyla, 21 Kasım 1918'de *İctihad Dergisi*'nde yayımlanmıştır⁵². Söz konusu telgrafın İngilizce, Fransızca ve Osmanlıca nüshaları mevcuttur. Nezahet Nurettin Ege ve Mehmet Alkan sadece Fransızcasından özetlemiş oldukları telgrafların Türkçe suretlerini yayınlamışlardır. Ancak Ege ve Alkan'ın Türkçe çevirileri birbirinden farklıdır⁵³. Telgrafın Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan İngilizce ve Osmanlıca nüshaları ise daha önce yayımlanmamıştır. Ayrıca İngilizce ve Osmanlıca nüshalar ile Ege ve Alkan tarafından yayımlanmış olan Fransızca nüshalar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Mesela İngilizce ve Fransızca nüshalarda mektubun tarihi, 6 Kasım 1914 olarak belirtilmişken, Osmanlıca nüshada ise hatalı olarak, 6 Ekim 1914 tarihi verilmiştir. Ayrıca İngilizce nüshada mektubun Roma Türk Büyükelçisi Rıfat Paşa eliyle ulaştırılacağına dair bir kayıt bulunmaktadır. Ancak Fransızca ve Osmanlıca nüshalarda böyle bir kayda rastlanılmamıştır⁵⁴.

Prens Sabahaddin Bey, 6 Kasım 1914 tarihli üçüncü telgrafında; Türk halkının İtilaf Devletleri'nin yanında olduğunu, İttihatçı Hükümetin Almanya'nın

⁵⁰ BOA, *HR.SYS*, 2409/25, lef. 15-16.

⁵¹ Geniş bilgi için bkz. Artuç, *a.g.e.*, s. 195-207.

⁵² Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 426.

⁵³ Ege, *a.g.e.*, s. 313-315; Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 425-427.

⁵⁴ Çalışmamızda söz konusu telgrafın daha önce yayımlanmamış olan İngilizce nüshası ile Osmanlıca nüshasını kullanacağız.

yanında savaş kararı almasıyla Osmanlı İmparatorluğu'nu ölüme mahkûm ettiğini, savaşa girmeme hususunda Talat Bey nezdinde yapmış olduğu iki başvurunun sonuçsuz kaldığını, donanmanın Karadeniz'de Rusya üzerine sevk edilmesinden vazgeçilmesini, Padişah hazretlerinin milletin arzusu dışında ilan edilmiş bu savaşa dur diyebileceğini ifade etmiştir. Prens Sabahaddin Bey'in söz konusu telgrafi, İtilaf Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne savaş kararı aldığı tarihten birkaç gün sonra kaleme alınmıştır. Dolayısıyla Prens Sabahaddin Bey, Osmanlı Devleti'nin savaş ilanlarına karşılık vermemesini ve son bir hamle ile barış adına gerekli diplomatik girişimlerde bulunulmasını arzu etmiştir.

Padişah V. Mehmed Reşad'a hitaben yazılmış olan, 6 Kasım 1914 tarihli üçüncü telgrafın İngilizce nüshasının tarafımızca gerçekleştirilmiş olan Türkçe tercümesi şu şekildedir:

“(Roma, Türk Büyükelçiliği, Rıfat Paşa âli-cenapları eliyle)

İmparator Hazretleri Sultan V. Mehmed Reşad Hazretlerine

Hükümetinizin Almanya lehine savaşa girmesi ülkemizi ölüme mahkûm etmektedir. Bu hataya rağmen ekselansları, bütün sadık tebaanızın vicdanının bu korkunç davranış karşısında isyanda olmasına kayıtsız kalamaz. Çünkü bütün Türk halkı ittifakla İtilaf Devletleri'nin yanındadır. Divan-ı Harb'in karara bağladığı cezalar ve infazlar bir isyanın derhal vuku bulmasına mani olmuştur. Âli-cenapları bizi İngiltere ve Fransa'ya bağlayan ve onların müttefiki Rusya'yı düşmanımız olarak görmeye mani tarihsel dostluktan habersiz olamazlar.

Bu münasebetle, Alman gemilerinin gösterdiği üzere, Rusya'yı anlamsız bir düşmanlıkla kışkırtmak yerine tüm gayretimizi aksi yönde Almanya aleyhine yönelmeliyiz. Heyet-i Vükelâ'ya aralıksız bir şekilde yaptığım başvuruların neticesiz kaldığını fark ettiğimden, ekselanslarından yüce gayretini milletin isteği ve menfaati hilafına ilan edilmiş olan bir savaşı durdurmasını son bir kez istirham ediyorum. Sabahaddin, Paris, 6 Kasım 1914⁵⁵”.

Padişah V. Mehmed Reşad'a hitaben kaleme alınan, 6 Kasım 1914 tarihli üçüncü telgrafın Osmanlıca sureti şu şekildedir:

“Zat-ı Hazreti Padişahiye 6 Teşrin-i evvel 1914 tarihinde keşide olunan telgrafname:

Hükümet-i Osmaniye Almanya için kılıcını çekmekle memleketimizi mahvetmek cinayetini irtikâp etmiş oldu. İtilaf-ı müselles Hükümetlerine

⁵⁵ BOA, *HR.SYS*, 2409/25, lef. 14. Alkan'a göre Padişah V. Mehmed Reşad'a gönderilmiş olan üçüncü telgraf Atina'da kaleme alınmıştır. Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 467.

asla muhasım bulunmayan matbu ve münkad tebaalarımızın bu hareket-i garibeye karşı isyan edecekleri zat-ı hümayunca meçhul olmaması lazım gelir. Bu sırada isyan zuhur etmemesi için divan-ı harp korkusundan ve keza Fransa ve İngiltere ile şimdiye kadar devam eden tarihi dostluğumuz bunların müttehidi bulunmak sıfatıyla Rusya'ya düşman nazarıyla bakmaklığımıza mani olacağı nezd-i şahanelerinde meçhul bir keyfiyet değildir. İki sefine-i harbiyeden dolayı Almanya'ya, Rusya'yı tahrik ve iğfal edecek de-recede bi lüzum misafirperverlik göstermek değil, bilakis bütün say ve kuvvetimizle Almanya'ya karşı durmaklığımız lazımdır. Layenkati vukubulan istirhamatımın semeradâr olmadığını yakın ile beraber menafi ve arzu-yı milliyemize mugayır ilan edilen şu muharebenin durdurulmasını son defa olarak hak-i pay-i şahanelerinden talep ve istirham ederim.

Bâlâdaki maruzatma rağmen yine Hükümet-i Osmaniye mütecavizane harekette devam eylemektedir. Buna karşı hâsıl olan adem-i hoşnud-ı milli sebebiyle Hükümet tehlikeyi idrake başlamıştır. Sergerde bulunanlardan bazıları kendilerinin daima Almanya'ya muhasım ve itilaf-ı müsellese iltihakın daha münasip bulunduğu fikrinde oldukları hakkında bizi iknaya çalışıyorlar. Hâsıl olan işbu teyakkuz mekni olmakla beraber ...? olan maheza Hükümet gerek dahilde ve gerek hariçte kendilerine karşı musavvir olan itimadın günden güne nakıs eylediğini müşahedeye başlamıştır. Rical-i Hükümetin hüsn-i niyetlerini terkik ve teftiş edecek değilim. Fakat memleketi terzil ve tahribe sevk eden şu sahtekâr zimâmdârân bütün dünya tarafından daima suret-i muhakkada düçar-ı tenkid ve mevazide olan ef'al ve hareketlerinin ...? olmaya nihayet ederek ve teyakkuz ederek uzun müddet mevki-i iktidarda kalamayacaklarını anlamaya başlamışlardır. Şimdi bunların sözüne hangi Hükümet itimad edebilir? Elyevm bunlar için yegâne çare yüzlerinden nikabı atmak ve kendilerini tamamıyla Alman entrikalarından tahlis ederek hoşnud-ı âriyi celb eylemektir. Türkiye'ye gelince bununda şarkta mütekarib mevâzime tesisi tahsis-i lazımedendir. Çünkü bu muvazene garbın birçok kan bahasına tesisine çalıştıkları yarınki Avrupa için bir esas-ı kavidir. Hayatımı bir defa daha tehlikeye koymak tüccarlığıyla Paris'ten müfarekât ediyorum. Böyle mehâlike göğüs germeğe cesaret eylemekten maksadım, bahr-i amik hatr-ı melike doğru giden tertibatı tebdil ve ...? azimet ettirerek hem milletimi sağ selamet çıkarmak ve hem de adalet muhafızları olan itilaf-ı müsellese naçizane yardım eylemektir.⁵⁶.

Prens Sabahaddin Bey'in Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişine engel olmak amacıyla gerçekleştirdiği son teşebbüsü de başarısızlıkla sonuçlan-

⁵⁶ BOA, *HR.SYS*, 2409/25, lef. 16.

mıştır. Osmanlı Devleti, 11 Kasım 1914'te İngiltere, Fransa ve Rusya'ya savaş ilan ederek Birinci Dünya Savaşı'na resmen dâhil olmuştur.

2. Barışı Sağlamak İçin Atılan Adımlar: Birinci Dünya Savaşı Başladıktan Sonraki Faaliyetleri

Prens Sabahaddin Bey, bütün çabalarına karşı Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine engel olamamıştır. Ancak Türk Milleti'ni harp felaketinin sonsuz facialarından kurtarmak amacıyla büyük bir gayretle ve gönüllü olarak çalışmalarına devam etmiştir. Prens Sabahaddin Bey, bu çabaları kendisini 1913 yılında Mahmut Şevket Paşa suikastı nedeniyle idama mahkûm eden ve 1917 yılı içerisinde Atina'da bulunduğu sırada şahsına yönelik bir suikast tertip eden İttihat ve Terakki Hükümeti için değil, aziz Türk Milleti için yapmıştır. Prens Sabahaddin Bey, başarısızlıkla neticelenen suikast olayını müteakip Selanik üzerinden Paris'e geçmişti. Burada öncelikle Fransa Hükümeti nezdinde münferit barış girişimlerinde bulunmuştur. Prens Sabahaddin Bey, Fransa Başbakanı Mösyö Briand'ın özel kalem müdürü ile yapmış olduğu görüşmede ayrı bir barış imzası için şartların zorlanmasını talep etmiştir. Ayrıca bu teşebbüsü hakkında Cemil Paşa vasıtasıyla Sadrazam Talat Paşa'yı bilgilendirmeyi ihmal etmemiştir. Talat Paşa, onun teşebbüsünü büyük bir heyecanla desteklemiş olmasına rağmen, barış için istenilen adımları atamamıştır⁵⁷.

Prens Sabahaddin Bey, ayrı bir barış anlaşması için Fransa dışında İngiltere nezdinde de girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla, 28 Eylül 1915'te İngiltere Savaş Bakanı Lord Kitchener'e bir telgraf göndermiştir⁵⁸. Prens Sabahaddin Bey söz konusu telgrafında; Yıllardır Anglo-Sakson dünya ile ittifak yapmak için çaba sarf ettiklerini, Batı'nın Bâb-ı Âli Baskını ile gayrimeşru yollardan iktidarı ele geçiren İttihatçı Hükümeti tanımakla büyük bir hata işlediğini, Osmanlı Devleti içerisindeki liberallere destek verilmediğini, bu nedenle İttihatçıların Almanya ile yaklaşmasına engel olunamadığını, İngiltere'yi Türkiye'nin kadim ve en büyük dostu olarak tanıdıklarını ifade etmiştir. Söz konusu telgrafın sonunda sözlerine, "*haksız Almanların yanında zafer kazanmaktansa, haklı olan İngilizlerin yanında yenik sayılmayı daha onurlu kabul edeceklerini*"⁵⁹ belirten cümlelerle son vermiştir.

Prens Sabahaddin Bey, Türkiye lehine ayrı bir barış yapılması için, İngiltere'deki üst düzey görevli bir arkadaşı vasıtasıyla İngiliz Hükümeti'ne hitaben gizli bir telgraf kaleme almıştır. Arkadaşından bu telgrafın Hükümet üyelerine mutlak

⁵⁷ Ege, *a.g.e.*, 317-318; Kuran, *a.g.e.*, s. 436.

⁵⁸ Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 41-432.

⁵⁹ Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 431-433.

surette ulaştırmasını istemiştir. Söz konusu telgrafın tarihi belli değildir. İçeriğinden 1917 yılı sonlarında yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Prens Sabahaddin Bey, yukarıda zikredilen gizli telgrafında öncelikle 1914 yılı içerisinde Padişah V. Mehmed Reşad ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e göndermiş olduğu telgraflarla Almanya ile yapılan ittifaka karşı çıktığını, Osmanlı Devleti'nin mutlak surette Üçlü İtilaf Devletleri'nin yanında yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Kendisini meşru haklarına saygı gösterilmesini isteyen ve başkalarının bağımsızlıklarına saygı gösteren bir Osmanlı vatanseveri olarak tanımlayan Prens Sabahaddin Bey, İngiliz Hükümeti'nin desteğini alarak İttihat ve Terakki'yi devirmek için bir takım teşebbüslerde bulduklarından bahsetmiştir. Söz konusu darbe teşebbüsü Prens Sabahaddin Bey'in 1915 yılı içerisinde Atina'ya geldiği sırada yapılmıştır. Darbe planına göre, İzmir ve Aydın'da Prens Sabahaddin Bey'e yakınlık besleyen çok sayıda Türk ve Rum vatanşın desteğiyle bölgedeki İttihatçı yönetime ele konulacaktı. Böylece İngiltere desteğinde kurulan İzmir ve Batı Anadolu müstakil Hükümeti ile Üçlü İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'de yaşadıkları ağır mağlubiyetlerden kurtulma şansları olacaktı. Prens Sabahaddin Bey, zikredilen darbe planı için defalarca İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na başvuruda bulunmuş ama bir sonuç alamamıştır. Prens Sabahaddin Bey, söz konusu mektubunda ayrıca geçmişle yüzleşmeye çalışmıştır. İngilizlerin I. Meşrutiyet Dönemi'nde Midhat Paşa'ya ve II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kamil Paşa'ya sahip çıkamamış olmasını çok büyük bir hata olarak değerlendirmiştir. Ancak bu tarihten itibaren tek amacının Osmanlı Devleti içerisindeki liberalleri harekete geçirerek İttihatçı yönetime son vermek olduğunu ifade etmiştir⁶⁰.

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Prens Sabahaddin Bey'e olan ilgi ve alaka artmıştır. Onun, Mahmud Şevket Paşa suikastı sonrası idama mahkûm edilmesi dolayısıyla toplatılmış olan *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?* başlıklı eseri yeniden yayınlanmıştır⁶¹. Öte yandan yurt dışındaki barış çabalarına ara vermeden devam eden Prens Sabahaddin Bey, 16 Ocak 1919'da İsviçre'nin Cenevre şehrinde Türkler tarafından tertip edilmiş kongreye başkanlık etmiştir. Şerif Paşa'nın da yer aldığı kongrede; Başkent İstanbul olmak üzere Türkiye Devleti'nin muhafazası, Wilson İlkeleri arasında Türkiye'nin bağımsızlığını açıkça garanti eden on ikinci maddenin bütünlük içinde uygulanmasının sağlanması, Osmanlı borçlarının Balkan Savaşları öncesinde imparatorluğun parçası olan devletlerle ortaklaşa ödenmesi, Türklerin ve diğer etnik unsurların bütün haklarının verilmesi, Türk savaş esirlerinin bir an evvel iadesi ve yurt dışındaki Osmanlı vatandaşlarının durumunun

⁶⁰ Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 441-447.

⁶¹ Ege, *a.g.e.*, s. 321.

düzenlenmesiyle ilgili önemli kararlar alınmıştır. Prens Sabahaddin Bey kongre kararlarını aynı tarihli telgraflarla, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'a, İngiltere Başbakanı Lloyd George'a ve Fransa Başbakanı Clemenceau'ya bildirmiştir⁶².

Sonuç

Prens Sabahaddin Bey, merkezîyetçi otoriter yönetim tarzına karşı çıkması ve adem-i merkezîyetçiliği savunması nedeniyle düşünce tarihimizde derin izler bırakmıştır. Yurt dışında olduğu dönemlerde Jön Türklerin II. Abdülhamid'in otoriter idare tarzına karşı vermiş olduğu mücadeleye gerek fikirleriyle, gerekse ekonomik ve siyasal gücüyle büyük destek vermiştir. İnkılâpçı bir fikir adamı olduğu kadar, İhtilalci karaktere sahip olan Prens Sabahaddin Bey, 1902 yılında toplanan Birinci Jön Türk Kongresi'nde zor kullanma ve yabancı müdahalesi gibi farklı düşünceleri savunmuş olması nedeniyle bazı arkadaşlarıyla fikri anlaşmazlığa düşmüştür. Prens Sabahaddin Bey, kongrede savunmuş olduğu fikri yaklaşık dört yıl kadar sonra uygulamaya koymak istemiştir. Bu doğrultuda, II. Abdülhamid'e yönelik bir darbe teşebbüsünde bulunmuştur. II. Meşrutîyet'in ilanından sonra, özellikle adem-i merkezîyetçilik fikri nedeniyle bu defa İttihatçılarla siyasi mücadeleye girişmiştir. Bu doğrultuda Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası gibi siyasi oluşumlara destek vermiştir. Ayrıca *31 Mart Olayı*, *Taklib-i Hükümet Teşebbüsü*, *Mahmut Şevket Paşa Suikastı*, *İzmir Darbe Planı* gibi İttihatçıları devirmeye yönelik eylemlerin içerisinde yer almıştır. Mahmut Şevket Paşa suikastı sonrasında idama çarptırılınca yeniden yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır.

Prens Sabahaddin Bey, her ne kadar yurt dışında sürgün hayatı yaşamış olsa da yurt içindeki siyasi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Özellikle Balkanlar'daki ittifak anlaşmalarının Osmanlı Devleti için çok vahim sonuçlar doğuracağını önceden görmüştür. Bu nedenle Birinci Balkan Savaşı öncesi, Hükümeti ve Padişah V. Mehmed Reşad'ı uyarmıştır. Ancak iç siyasi çekişmeler nedeniyle uyarıları dikkate alınmamıştır.

Prens Sabahaddin Bey, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'daki bloklaşma hareketlerini de yakından takip etmiştir. İttihatçıların Almanya ile yakınlaşma çabaları üzerine büyük endişeye kapılmıştır. Sadrazam Said Halim Paşa ve birkaç bakan dışında çoğu Hükümet üyesinin bile haberdar edilmediği, 2 Ağustos 1914 tarihli Türk-Alman ittifak anlaşmasından sadece bir gün önce Talat Bey'e endişelerini ihtiva eden bir telgraf göndermiştir. Bu durum, Prens Sabahaddin

⁶² Prens Sabahaddin, *a.g.e.*, s. 449-458.

Bey'in ülke içinde ve hatta Hükümet üyeleri arasında çok etkili bir haber alma ağına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Prens Sabahaddin Bey söz konusu telgrafında; Birinci Dünya Savaşı'nı insanlığı felakete sürükleyecek bir kâbus olarak nitelendirmiş, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsız kalmasının mümkün olamayacağını, tarafsız kalsa bile toprak bütünlüğünü koruyamayacağını ifade etmiştir. Prens Sabahaddin Bey, Almanya ile muhtemel bir ittifak teşebbüsünden özellikle kaçınılmasını ve mutlak surette Üçlü İtilaf Devletleri'nin yanında yer alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu ifadeler, olağanüstü entelektüel birikime ve yurt dışı deneyimine sahip Prens Sabahaddin Bey'in, XX. Yüzyıl'ın ilk çeyreğinde dünya siyasetinde yaşanan gelişmelerle ilgili ölçülü ve tutarlı siyasi analizlerde bulunabilme yeteneğine sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

Talat Bey'e yazmış olduğu uyarı niteliğindeki telgrafına rağmen, Türk-Alman ittifak antlaşmasının imzalanmasına engel olamayan Prens Sabahaddin Bey, bu defa Paris'te yakın dostları aracılığıyla Fransız Hükümeti nezdinde bir takım barış teşebbüslerinde bulunmuştur. Bu münasebetle Fransa Dışişleri Bakanı ile bir görüşme dahi yapmıştır. Ancak onun bu çabaları Türk-Alman ittifakına engel olamamıştır. Prens Sabahaddin Bey, olağanüstü gelişmeler nedeniyle 15 Ağustos 1914'te Talat Bey'e ikinci telgrafını göndermek zorunda kalmıştır. Bu telgrafında; Almanya ile yapılan ittifak antlaşmasının milli çıkarlara aykırı olduğunu ifade etmiş, Yunanistan ve Romanya ile birlikte ortak bir Balkan ittifakı tesis edilerek çok geç olmadan Üçlü İtilaf Devletleri yanında yer alınması gerektiğini ifade etmiştir. Prens Sabahaddin Bey'in bu tespitleri oldukça isabetli ve önemlidir. Kendisini idama mahkûm eden İttihatçı Hükümeti bu şekilde uyarılmış olması son derece büyük bir olgunluk ve vatanseverlik örneğidir.

Vatanseverliklerinden şüphe edemeyeceğimiz İttihatçılar, tıpkı Prens Sabahaddin Bey gibi, muhtemel bir savaşta Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalamayacağını, bu nedenle Üçlü İtilaf Devletleri tarafında yer almak gerektiğini çok iyi idrak etmişlerdi. Cemal Paşa'nın Fransa ve İngiltere, Talat Bey'in Rusya nezdinde yapmış oldukları ittifak çabaları bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Ancak Prens Sabahaddin Bey'in telgraflarında, İttihatçıların söz konusu ittifak teşebbüsleriyle ilgili herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Oysaki iç siyasi gelişmeleri yakından takip eden Prens Sabahaddin Bey'in ittifak teşebbüslerinden haberdar olmaması zayıf bir ihtimal olarak görünmektedir. Telgraflarında bu husustan hiç bahsetmemiş olması ya gerçekten konuya vakıf olmadığı ya da İttihatçılarla yaşamış olduğu amansız siyasi rekabet gerçeğini akıllara getirmektedir. Buna karşın İttihatçıların, Prens Sabahaddin Bey'in söz

konusu telgrafları üzerine nasıl bir tavır sergiledikleri veya ne düşündükleri konusu başka bir çalışmanın konusudur. Kanaatimizce İttihatçılar onun görüşlerine önem vermişlerdir. Fakat İtilaf Devletleri'nin bitmek tükenmek bilmeyen hırsları ve ittifak tekliflerine yanaşmamaları ister istemez farklı bir dış politika seçeneğini gündeme getirmiştir. Öte yandan ilk defa tarafımızca yayınlanmış olan bu tarihi belgeler, Prens Sabahaddin Bey'in vatan kavramını yaşadığı siyasi hesaplaşmaların üzerinde tuttuğu gerçeğini hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

DH.KMS, 63/63,

HR.SYS, 1856/3, 2409/25.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yay., İstanbul 1995.

Akşin, Sina, *Jön Türkler İttihat ve Terakki*, İmge Yay., Ankara 1998.

_____, “Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne”, (Yayına Haz. Mehmet Alkan), YKY, İstanbul 2007.

Artuç, Nevzat, *Cemal Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*, TTK Yay., Ankara 2008.

_____, “Bir Darbenin Gerçek Öyküsü: 1913 Bâb-ı Âli Baskını”, *SDÜFEFD*, Sa. 10, Yıl: 2004, s. 61-78.

_____, “Bir Siyasal Cinayet Örneği: Mahmut Şevket Paşa Suikastı”, *SDÜFEFD*, Sa. 12, Yıl: 2005, s. 73-102.

Bayur, Y. Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1991.

Demolins, Edmond, *19. Yüzyılda Karşılaştırmalı Eğitim Denemesi: Anglo-Saksonların Üstünlüğünün Sebepleri Nelerdir?* (Çev. A.Fuad-A.Naci), Editör: Bahri Ata, Yayına Haz. Oğuzhan Karadeniz vd., Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2015.

Ege, Nezahet Nurettin, *Prens Sabahaddin. (Hayatı ve İlmi Müdafaaları)*, Fakülteler Mecmuası, İstanbul 1977, s. 3-10.

- “İstanbul Muhafızı Cemal Bey ile Muhim Bir Mülakat”, *Tanin*, 1640, 10 Haziran 329 (23 Haziran 1913), s.1.
- Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yay., İstanbul 2000.
- Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)*, İletişim Yay., İstanbul 1996.
- Petrasyon, Y. Aşatoviç, *Sovyetler Gözüyle Jön Türkler*, (Çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu), İstanbul 1974.
- Prens Sabahaddin, *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir ve İzah'lar*, (Çeviren: Fahri Unan), Ayraç Yay., Ankara 1999, s. 209-211.
- , *Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne*, (Yay. Haz. Mehmet Alkan) YKY, İstanbul 2007
- Ramsaur, Ernest Edmonson, *Genç Türkler ve İttihat ve Terakki*, (Çev. Hacasan Yüncü), Kayıhan Yay., İstanbul 2001.
- Remond, Georges, “Pendantsions A Constantinople”, *L'illustration*, 3670, 28 Juin 1913 (28 Haziran 1913), s. 611.
- Toprak, Seydi Vakkas, “Fizan’da Sürgün Bir İttihatçı: Cami Bey”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sa. 20, Adıyaman 2015, s. 683-710.
- Tunaya, T. Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. III, İletişim Yay., İstanbul 2000.
- Uluçay, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Yay., Ankara 2001.
- Yalçın, H. Cahit, *Siyasal Anılar*, (Yayına Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2000.
- Yiner, Abdülnasır, *Müşir Recep Paşa’nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1842-1908)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2006.
- Zürcher, Eric Jan, “Sabah al-din (Prens Sabahaddin)” mad., *The Encyclopedia of İslam*, Vol: VIII, Leiden, s. 669.

